

Teorijski pogledi na depolitizaciju i sumrak političkog*

Ana Birešev

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet

U radu se ispituju dve konceptualne perspektive na promenu karaktera politike i političkog s kraja 20. i početka 21. veka, kao i specifična shvatanja depolitizacije koja su im svojstvena. U prvom delu rada razmatraju se teorije (Ransijer, Muf, Žižek) koje depolitizaciju vide kao posledicu sistemskog izгона političkog (antagonističkih momenata), te postpolitičkog, odnosno postdemokratskog stanja društva. Drugi deo rada je posvećen pristupima (Flinders i Buler, Flinders i Vud, Krauč, Hej) koji depolitizaciju posmatraju kao skup (neoliberalnih) upravljačkih strategija ili tehnika. Ovi pristupi prate kako se političari putem institucionalnih, legislativnih i ideološko-retoričkih strategija postavljaju kao akteri sopstvenog razvlašćivanja i skidanja odgovornosti za javne politike s države. U tekstu se preispituje i uloga antipolitičkih trendova i tehnokratskog principa vladanja u eroziji političkog i narastajućem otklonu od politike. U zaključku se vagaju aduti i ograničenja prikazanih teorijskih stanovišta o depolitizaciji.

KLJUČNE REČI: političko / politika / depolitizacija / postpolitičko / postdemokratija / antipolitika / tehnokratija

Uvod

Sudeći po sve brojnijim glasovima koji objavljuju da živimo u postdemokratsko doba, u kojem sistemska legitimacija ishodi iz učinaka ostvarenih pre svega u sferi ekonomije, reklo bi se da je moderna demokratska politika, centrirana oko ostvarivanja kolektivne autonomije,

---

* Korespondencija: ana.biresev@f.bg.ac.rs, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18–20, Beograd
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7877-8777>

došla do svog kraja (Rosa, 2015). Gomilaju se mišljenja onih koji smatraju da svedočimo postpolitičkoj transformaciji sveta. I ranije su teoretičari – Karl Šmit (Carl Schmitt) u 1930-tim i Herbert Markuze (Herbert Marcuse) tri decenije kasnije – upozoravali na opasnost od sistematske depolitizacije, ali aktuelne debate u društvenoj teoriji i političkim naukama odlikuje poseban intenzitet i raznovrsnost teorijskih i ontoloških pozicija (Beveridge, 2017). Sunovrat političkog i „depolitizacijska kriza“ (Beveridge, 2017), sumnjičavost prema političarima i omraza u pogledu svega što ima veze s politikom (Hay, 2007), političko otuđenje, razočaranost i rezigniranost (Torcal & Montero, 2006), generalizovana antipolitika (Clarke et al., 2017, 2018; Fawcett et al., 2017; Schedler, 1997) – pojave koje istraživači redom beleže na strani političke potražnje, logičan su ishod erodiranja politike i neprogramatskih načina na koje se ona danas sve češće koncipira i organizuje. Ima i onih koji uzroke političkog otuđenja i pasivizacije pronalaze u samom društvu, u okrunjenim socijalnim vezama, niskom poverenju u druge ljude te ključne demokratske institucije, oslabljenom građanskom aktivizmu (Patnam, 2008; Pharr et al., 2000) ili, pak, porastu broja obrazovanih, dobro informisanih, angažovanih, i evidentno sve zahtevnijih i kritičnijih građana (Norris, 1999, 2011).

U recentnoj stručnoj literaturi depolitizacija se problematizuje i analizira kroz dva, u velikoj meri odvojena toka: jednom u okviru kog se shvata kao hronična boljka društva čiji su koreni u eliminaciji antagonizma i sukoba iz političkog života, to jest sistemskom pripitomljavanju političkog (postpolitička gledišta), i drugom koji je vidi kao sastavni deo jedne upravljačke forme i specifične institucionalne mehanike, te konkretnih strategija, tehnika i procedura osmišljenih i primenjenih na nivou države, koje politiku „oslobađaju“ njene generičke suštine i tradicionalnih funkcija, ali i ostavljaju prostor za (re)politizacijske procese. Kičmu oba pristupa depolitizaciji čini specifična paradigma i vizija politike i političkog, pa će razlaganju viđenja depolitizacije prethoditi predstavljanje datih paradigmi, što bi bio osnovni cilj ovog rada. Poseban cilj rada ticao bi se utvrđivanja nivoa društvenog na kojima se u okviru odabranih stanovišta izvode analize i zaključci o depolitizaciji u današnjem demokratsko-kapitalističkom društvu, kao i osetljivosti za istorijske forme (kontekstualizacija odnosa depolitizacije i politizacije), na šta bi se naslonila zaključna procena doprinosa koje na dijagnostičkom i prognostičkom planu ostvaruju prikazani autori i njihove teorije. Iako se savremene problematizacije depolitizujućih tendencija u društvu razvijaju kroz dve pomenute, relativno nezavisne perspektive – jedne koja ima korene u filozofiji i druge za koju su mahom zaslužni politikolozi i sociolozi – ovako postavljeni posebni ciljevi

mogli bi da pomognu da se osvetli mogućnost za dijalog i prožimanje. Implikacije razmatranih gledišta nisu samo teorijske prirode – one su i te kako povezane s političkom praksom, angažovanjem i mogućnošću revitalizacije tog uspavanog političkog, što bi podjednako moglo da važi i za sam ovaj rad.

Sistemske izgon političkog i depolitizacija društva

U okviru postpolitičkog pristupa, depolitizacija podrazumeva stanje stvari „koje odlikuje konsenzualni način upravljanja, gde su rasprava i neslaganje marginalizovani a politički prostor kolonizovan u svrhu odbrane neoliberalnih vrednosti i normi. U tom smislu, depolitizacija označava povlačenje 'političkog', gde je 'političko' sinonim za svojstva kontestacije, deliberacije i participacije“ (Buller et al., 2019, str. 4). Autori koji dele ovu poziciju različito određuju suštinska svojstva politike i političkog, te stoga drugačije prikazuju postpolitičko stanje, ali zajedničko im je antifundacionalističko stanovište i insistiranje na kontingentnom karakteru društvenog, kojim se i politički režimi prikazuju kao prolazni premda organizovani da opstanu.

Kod Ransijera, političko je ime za susret dva procesa – upravljanja (policija, koja organizuje moć, uspostavlja i održava hijerarhiju pozicija i bića) i emancipacije (politika, kao repertoar praksi koje su vođene pretpostavkom i načelom jednakosti svih osoba, i za cilj imaju ispravljanje nepravde). Suština policije nije represija ni kontrola, već podela čulnog, koja je „implicitni zakon koji određuje oblike imanja-udela, određujući najpre perceptivne moduse u koje se one upisuju“ (Ransijer, 2012, str. 183). Posredi je, dakle, intervencija u materijalnom i simboličkom prostoru koja za svrhu ima postavljanje koordinata, granica i podela koje potom bivaju interiorizovane kao datost postajući deo čulnog iskustva pojedinaca i društvenih grupa. Na ovaj način, propisujući mesto bića i stvari, i raspodeljujući uloge, priznanje i legitimitet, policija definiše političku zajednicu i „obeležava“ one koji joj imaju pristup i one kojima ga formalno ili na zakriven način uskraćuje. Država demonstrira policijski princip isključujući one bez udela, dok bi politika bila pokušaj da se važeća struktura čulnog preobrazi dodavanjem udela onih bez udela. Ovako shvaćena politika nije projekt, propis ili procedura, već „istorijska prilika jednakosti, njeno upisivanje, ili njena objava. U pitanju je aksiom jednakosti bilo koga sa bilo kim, koji se primenjuje u nejednakosti ili nepravo“ (Badiju, 2008, str. 81). Ključna poluga takvog angažovanja jeste disenzus koji

Ransijer vidi kao „odmak u samom čulnom“ (Ransijer, 2012, str. 186), kao provalu alternativnog čulnog koja destabilizuje postojeću strukturu društvenog tela, donoseći nove načine subjektivacije i šireći opsege iskustvenog. Preduslov političkog jeste da zaista postoji sučeljavanje policije i politike, da su na istom terenu i razumeju šta u vezi s predmetom sporenja poručuje druga strana – tako Ransijer navodi primer štrajka koji nije politički ako je kritika uperena protiv vlasti umesto malih plata i loših uslova rada (Ransijer, 2014).

Gledano iz ove perspektive, objave o kraju politike nemaju previše opravdanja budući da postojanje spora oko podele čulnog nije ograničeno na određen sistem ili istorijski period, kao što ga ne treba posmatrati ni kao isključivi dokaz trijumfa kapitalizma, odnosno njegovog aktuelnog, neoliberalnog oblika regulacije. Poticaji za preispitivanje stanja stvari i ukidanje nejednakosti, u kojima se ispoljava političko, dolaze nenadano, kao rezultat meteža sveta, slučaja i nepredvidljivih okolnosti – te su i sami obeleženi konfuzijom i paradoksom – i karakterišu svaki režim upravljanja, makar samo kao implicitna pretnja. Ipak, francuski filozof izdvaja tri figure koje u današnjem svetu prete poništenjem politike. Prva je arhipolitika, koja organskim ustrojavanjem zajednice, ili samo pretpostavkom o nekoj unifikujućoj kolektivnoj svesti, briše mogućnost neslaganja i suprotstavljanja. Druga bi bila parapolitika sa svojim uvođenjem spora u domen regulisane kompeticije, u kojem se, recimo putem parlamentarnih izbora vodi bitka za zauzimanje pozicija unutar poretka i ovladavanje policijskim dispozitivima. Dok arhipolitika forsirano stvara povezanost izgrađujući narodno telo, parapolitika „pravi vrlinu od rasutosti koja ne dopušta narodu da dobije telo“ (Ransijer, 2014, str. 106), u čemu kao posebnog saučesnika dobija pravo, s misijom da potiskuje horizontalnu komunikaciju individua i otežava sukobljenim delovima da se pokažu kao delovi. Na kraju, metapolitika bi predstavljala svojevrsnu esencijalizaciju politike, pokušaj da se dâ „jedna *istina* politike“ (Ransijer, 2014, str. 125), u šta se, prema Ransijerovom sudu, uklapa i narativ o kraju politike. Marksistička ili utopijska socijalistička metapolitika (Žižek, 2006) prihvata da se u političkom polju odigrava borba ali je vidi kao zaklon ekonomskih sila koje diriguju političkim procesima, te bi „istinska“ politika trebalo da postavi uslove svog samoukidanja i „administriranje ljudi“ zameni „administriranjem stvari“. Doprinos poništavanju političkog danas daje i sve popularnija ideja konsenzualne demokratije, kao i razne politički monitorisane taktike medijacije i pregovaranja kojima se zatamljuje nesaglasnost i sprečava sukob. Srž demokratije činilo bi sučeljavanje, kretanje po rubu između policijskog i politike, praksa stalnog zazivanja

postojeće raspodele mesta i funkcija. Stanje u kome toga nema Ransijer naziva postdemokratijom, koju takođe vidi kao spoj „potrošačke i konsenzualne mediokratije“, ohlokratije i epistemokratije (Ransijer, 2012, str. 55), dakle naizgled paradoksalnog ukrštanja vladavine rulje, uzdizanja stručnjačkog autoriteta i medijske proizvodnje saglasnosti. Osim što je u takvoj upravljačkoj konstelaciji unapred određeno ko ima pristup raspravi – pošto to mogu biti jedino vidljivi, prepoznati, zvanično evidentirani, kodirani, i kategorisani, s određenim mestom, pripisanom ulogom i prepoznatljivim identitetom – u njoj stručni i ovlašćeni (državni eksperti) neprestano informišu nedovoljno stručne i razvlašćene (stanovništvo) da je nejednakost nužna ako se želi ostvariti ekonomski napredak (May, 2008). Naturalizacija nejednakosti kojoj neminovno vodi ovakva retorika, udaljuje ljude od ideje apstraktne, principijelne jednakosti i demobilše političko mišljenje.

Za Slavoj Žižeka postpolitičko nadasve ima postmodernu auru. Žižek političko poistovećuje s klasnom borbom, dok njeno „isključenje“ vidi kao krčenje puta za političku mašineriju koja će pacifikovati političko. Taj novi, pomiriteljski svet uređuju i nadgledaju prosvেćene tehnokrate i liberalni multikulturalisti, vodeći se načelom da je u politici glavni zadatak postizanje konsenzusa tako što će se pregovarati o interesima i potrebama, umesto da se omogući sučeljavanje ideologija (Žižek, 2006). Postmoderna je „potiskivanje“ političkog zamenila „isključenjem“, i to nije upereno samo ka klasnom sukobu. Razni etnički konflikti koji su u ranijim epohama bili potiskivani, sada se potpuno odstranjuju iz simboličkog poretka. Zato kada deideologizovana politika eliminiše i samu mogućnost mišljenja van okvira i zahtevanja nemogućeg, posvećujući se mikroinženjeringu i miopijskom rešavanju izolovanih problema, prostor za politizaciju, iskazivanje nezadovoljstva ali i poopštavanje zahteva iščezava, te etnos, ili bilo koji drugi partikularni identitet, može da se iskaže samo kao partikularan, neizbežno ostajući takvim. Država upreže golem aparat i stručnjake različitih profila da lokalizuju požare širom društvenog prostora (promptno zadovoljavanje pojedinačnih potreba i zahteva kako bi se predupredilo njihovo „ukrupnjavanje“). Ovo je klima koja rađa „hegelovski paradoks“ budući da ukidanje antagonizama i forsiranje dijaloga, tolerantnih mera i koegzistencije, biva praćeno neočekivanim erupcijama nasilja (Žižek, 2006, str. 179). Liberalni kosmopolitizam, sa svojom multikulturnim nazorima, takođe, smatra Žižek, daje doprinos procesu depolitizacije podstičući rasparčavanje identiteta po nebrojenim osama i time onemogućavajući pojedinačnoj patnji, incidentnom buntu da se uzdigne do univerzalnog. „[U]niverzalnost može postati ono što jest, 'postaviti' se 'kao

takva', samo pod vidom svoje sušte suprotnosti, onoga što se može nadati jedino kao ekscesivan 'iracionalni' hir. Ti nasilni *passages à l'acte* svjedoče o nekom temeljnom *antagonizmu* koji se više ne može formulirati-simbolizirati u pravim političkim terminima" (Žižek, 2006, str. 181). Stoga Žižek na tri Ransijerova vida odbacivanja politike dodaje četvrti – ultrapolitiku. Ultrapolitika označava trend militarizacije politike koji umesto konvencionalne političke borbe uvodi totalni rasep, „rat“ „nas“ i „njih“ u kom se neprijatelj predstavlja i doživljava kao oličenje apsolutnog zla. Alternativne vizije uređenja društvenog, ali i razni ekstremni odgovori, izgnani su van granica sfere postdemokratske inkluzivnosti i tolerancije, koja poznaje samo „aranžmane impotentne participacije i 'dobrog vladanja'“, neškodljive po neoliberalni političko-ekonomski poredak (Wilson & Swyngedouw, 2014, str. 5).

Na negativne posledice ustrojenosti politike u savremeno doba slično gleda i Šantal Muf. Ona takođe razdvaja političko i politiku, prvo vezujući za antagonizam kao temeljno svojstvo svakog društva (ontološki nivo), a drugo za skup upravljačkih strategija i tehnika, provučenih kroz diskurse i institucionalne mehanizme, čija je osnovna svrha uspostavljanje reda u uslovima pretećih konfrontacija koje potiču iz sfere političkog (ontički nivo) (Mouffe, 2000, 2005). Kao ključni instrument u potiskivanju konflikta pojavljuje se ideološka hegemonija koja, u odsustvu potentnog kontrahegemonijskog projekta, zatire svaku mogućnost prepoznavanja i politizacije antagonizma, i uvodi društvo u postpolitičko stanje. Nije samo nedostatak alternativnog hegemonijskog programa ono što anestetizira političko. Tu je i blokada, odnosno atrofija političkih kanala putem kojih bi se postojeće društvene podele organizovano ispoljile i tako uputile izazov hegemonij politici. Antagonizam pretpostavlja suprotstavljenost kolektivnih identiteta, „mi“ nasuprot jedog neprijateljskog „oni“ – koje se za razliku od moralističkog fundamentalizma ultrapolitike odvija u političkom registru – zbog čega Muf kritički posmatra forsiranje deliberacije i političkog konsenzusa, obično praćeno delegitimacijom svakog političkog sukoba, koje stvarajući kroz kontrolisani dijalog jedno jedinstveno „mi“ i brišući granicu ka „konstitutivnom izvan“, poništava političko. Ona, stoga, traži formulu koja bi omogućila da se distinkcija mi/oni pomiri s principom i praksom demokratskog pluralizma, i vidi je ostvarenu kroz oblik agonističke demokratije koja antagonizam (borba između neprijatelja) zamenjuje agonizmom (borba između suparnika).

Konsenzus u politici je prihvatljiv samo ukoliko je reč o „konfliktnom konsenzusu“ (Mouffe, 2013). Za Muf je naročito poguban onaj konsenzus

koji pomaže da se učvrsti trenutni neoliberalni poredak, okupljajući većinu današnjih političkih partija u ideološkom centru, otuđujući veliki deo biračkog tela i produbljujući političku apatiju. Agonizam je produktivan i ima političku težinu ne kao osporavanje osporavanja radi, već isključivo ukoliko proizvodi alternativnu hegemoniju koja parira drugim hegemonijskim projektima i nastoji da ih nadmaši, poštujući demokratske procedure političkog polja i ispunjavajući obećanje slobode i političke jednakosti. Agonistička demokratija, iako sledi određena pravila, nije nužno racionalna i reflektivna, ona i te kako uključuje strasti, s tim što ih sublimira, prevodi u političke kategorije i programe izbegavajući pritom moralističke ili esencijalističke narative i iste takve oblike kolektivne identifikacije. U suprotnom, sa odsečenošću kanala institucionalizacije antagonizma (neprobojna i neresponzivna predstavnička tela) i izostankom političkog artikulisanja frustracije i nezadovoljstva, dolazi do bezumnih provala nasilja, kao i uspona desničarskih partija čija se popularnost zasniva na konstrukciji arhaičnog „mi“ i demagoškim diskurzivnim strategijama. Za Muf, rešenje se krije u reafirmaciji socijaldemokratskog modela i radikalne demokratije agonističkog pluralizma, koja neće odbaciti institucije liberalne demokratije kao koruptivne već će ih staviti u pogon i ostvariti njihov puni potencijal.

Pomenute teorije postpolitičkog politiku kao takvu stavljaju na stranu represije nad političkim, zbog čega se akteri, diskursi, institucije, norme i procedure na kojima ona počiva, uključujuću i one koje pripadaju predstavničkoj demokratiji, pojavljuju kao instrumenti depolitizacije zahvaljujući kojima ova postaje imanentan društveni proces. Uz to, oštra distinkcija političko-politika ne dopušta da se uoče „sive zone“ i povremena „iskakanja iz koloseka“ savremene politike, kao što se svakom delanju koje ne osporava i ne odbacuje preovlađujuću institucionalnu arhitektoniku odriče političnost, čime se nudi jedno najpre defetističko, a potom i vrlo ograničeno viđenje mogućnosti politizacije (Beveridge, 2017). Postpozicija implicira da je institucionalna i normativna logika liberalne demokratije tragično kompromitovana, te da je dalja degeneracija neumitna. „Nepopravljivo oštećene i pervertirane forme nazivaju se postdemokratija, jer demokratija više ne može da prebiva u njima“ (Pavićević, 2016, str. 512). Utoliko se rasprava o postpolitičkom, kao i postdemokratiji, mnogo više tiče borbe oko značenja pojmova politike i demokratije nego što je reč o utvrđivanju stvarnih razmera apolitičnosti i otkrivanju konkretnih mehanizama koji stoje iza sabotaže političkog i transgresivne političke prakse. Za potonje ovaj pristup nije ni pokazao posebno interesovanje, ali su se zato oni našli u središtu socioloških i politikoloških analiza u okviru

kojih se depolitizacija tretira kao efekat jedne posebne političke konfiguracije i upravljačke strategije.

Postdemokratsko upravljanje i igra depolitizacije i politizacije

Autori koji depolitizaciju posmatraju u sklopu specifične mehanike postdemokratskog upravljanja većinom dolaze iz politikoloških krugova u Velikoj Britaniji i svoje poglede izgrađuju imajući pred sobom globalne strukture i političke procese koji se pružaju preko nacionalnih granica. Razlikuju ih fokus i poneko teorijsko „rešenje“, ali dele usmerenost na institucionalnu društvenu ravan i istraživačku zainteresovanost za dinamiku odnosa lokalnih, regionalnih, nacionalnih i supranacionalnih upravljačkih tela, koje neretko razvijaju i bruse kroz polemiku i konstruktivan dijalog.¹ Kao centralnu karakteristiku nove upravljačke strategije ovi analitičari izdvajaju procedure, prakse i organizacione principe putem kojih vlastodršci, funkcioneri i državni menadžeri uklanjaju političku dimenziju iz procesa donošenja odluka, stvarajući privid gubitka kontrole nad konkretnim politikama i umanjujući vlastitu odgovornost za njihove rezultate (Buller et al., 2019; Burnham, 2001). U tu svrhu političari i administratori pribegavaju različitim taktikama. Jedna od rasprostranjenijih, sastoji se od prenošenja značajnih ovlašćenja na specijaliste, regulatorna tela i nevladine institucije, pa tako mnoge vlade širom sveta svojim centralnim bankama pružaju priliku da kroje monetarnu politiku, prepuštajući im upravljanje kamatnim stopama i operacijama na tržištu novca; druga taktika je od ideološke sorte i ogleda se u kreiranju predstave da političari, upravljači uopšte, za svog mandata imaju ograničen uticaj na ekonomiju i fiskalnu politiku, čiji su ciljevi određeni globalnim trendovima i projektovani na duži period; na kraju, tu je i otvaranje odlučivanja ka spolja, s namerom da se poveća participativnost, transparentnost i odgovornost

---

¹ Jedna od zapaženijih rasprava odvijala se između Metjua Flindersa i Džima Bulera, s jedne strane, i Pitera Bermana, s druge. Spor je nastao oko interpretacije karaktera britanske politike i političke ekonomije u posleratnom period a nakon što je Berman kritikovao poziciju Flindersa i Bulera prema kojoj je posleratni razvoj predstavljen kao gradualna tranzicija iz politizovanog u depolitizujući modus vladavine, umesto da se čitav 20. vek promatra kroz dinamiku dve strategije, kroz njihovo smenjivanje ali i preplitanje. Bernam je takođe zamerio što je težište ove transformacije prebačeno na egzogene procese, te je nedovoljna pažnja posvećena endogenim činiocima i unutrašnjim odgovorima na promene okruženja i međunarodne politike misleći tu pre svega na visoku nezaposlenost u tradicionalnim granama, slabu sindikalnu organizovanost rastućeg uslužnog sektora i birokratizaciju sindikata koji su se poklopili s trendom globalne deregulacije, omogućivši britanskoj državi da se okrene decizionizmu i depolitizaciji (Buller and Flinders, 2005, 2006; Burnham, 2006).

političara pred građanima i drugim nedržavnim strukturama, kako bi se fingirala demokratičnost i stvorio privid da političari imaju manje aktivnu ulogu no što je to bio slučaj s ranijim upravljačkim režimima (Buller et al., 2019). Političari su ipak ti koji odlučuju o tome koje će funkcije delegirati, kao što zadržavaju indirektnu kontrolu (kroz imenovanje), rezervne moći (kroz ponovno preuzimanje ovlašćenja u određenim situacijama) i diskreciono pravo („kreativno“ tumačenje pravila) (Flinders & Buller, 2006). Depolitizacijske strategije povremeno se uparuju s politizacijskim, naročito u vremena kada je reorganizaciju klasnih odnosa potrebno podržati javnom intervencijom države i angažovanjem njenog menadžerskog kadra, kao što je to bio slučaj sa spasavanjem bankarskog sektora nakon globalne ekonomske krize iz 2007–8 (Burnham, 2017).

Metju Flinders i Džim Buler izdvajaju tri komponente depolitizacije, posredstvom kojih se ona ospoljava na tri različita nivoa: prva komponenta obuhvata načela i ciljeve putem kojih se depolitizacija ustanovljava i prepoznaje kao legitiman politički izbor i put za vladajuće strukture (makropolitika ravan), druga pripada taktikama koje konkretizuju taj put (mezopolitička ravan), dok poslednju čine sredstva ili forme u funkciji odabranih taktika (mikropolitika ravan) (Flinders & Buller, 2006). U ključne taktike depolitizacije dvojica autora ubrajaju institucionalne (usmerene na podsticanje razvoja i angažovanja nezavisnih agencija koje preuzimaju deo izvršnih funkcija vlasti), legislativne (podređene stvaranju pravnih okvira i pravila koja regulišu transformisani proces donošenja odluka ograničavajući uticaj političara i domet parlamentarnih kontrolnih mehanizama, za šta je kao primer navedena izmena pravila kojima je monetarna politika u Velikoj Britaniji u vreme mandata Tonija Blera stavljena pod nadzor Banke Engleske), i taktike čija je svrha oblikovanje gledišta i preferencije, a kod kojih ideološka i diskurzivna sredstva prevashodno služe da se društvena pitanja liše političke dimenzije i težine (kao primeri se mogu navesti pravdanje nedelovanja i defanzivnosti političara krnjim suverenitetom nacionalnih država, svaki narativ koji favorizuje „neutralno“ ekspertsko mišljenje na štetu javne rasprave ili čitava doktrina Novog javnog menadžmenta).

U praksi, institucionalna depolitizacija ne ukida neformalne političke pritiske. Na ovom tragu, Metju Flinders i Met Vud kao sržni problem današnje demokratske politike izdvajaju međuzavisan parazitski odnos dva isprepletana procesa – hiperdemokratije i hiperdepolitizacije. Prvi se odnosi na trend pojačanog pritiska elitnih krugova, uključujući korporativne lobiste i medijske kartele, na političke institucije i aktere, od kojih se očekuje i traži

da udovolje njihovim pojedinačnim zahtevima i užegrupnim interesima, dok je drugi proces povezan s limitiranim ovlašćenjima članova vlade, do čega dolazi ili zbog prenošenja pojedinih funkcija i zadataka na ekspertske grupe i (kvazi-)nezavisna tela, ili usled nagomilavanja pravila koja slabe izvršnu moć ministara (Flinders & Wood, 2015). Reklo bi se da, iz perspektive dvojice autora, između hiperdepolitizacije (tehnokratski orijentisane) i hiperdemokratije (utemeljene na želji da se u liberalnim demokratskim sistemima poveća responzivnost i odgovornost ljudi na vlasti) postoji tenzija destabilizujuća za čitav sistem budući da umnožavanje nezavisnih tela i agencija pothranjuje političke pritiske i pojedinačne zahteve koji nisu vođeni idejom zajedničkog dobra, umesto da ih suzbija i doprinosi uspostavljanju ravnoteže dva upravljачka principa.

Imajući slične trendove u vidu, Kolin Krauč (Colin Crouch) iznosi tezu o depolitizovanoj demokratiji, u kojoj građanin koji je ranije pozivan na učešće u političkom životu, početkom dvadeset i prvog veka postaje „mušterija“, puki objekt marketinški osmišljene i medijski podržane političke kampanje, dok se političar od vizionara pretvara u trgovca i oslušivača javnog mnjenja. Globalnom društvu preta demokratska entropija, a kretanju ka njoj Krauč daje ime postdemokratije. Ovim pojmom opisano je stanje između maksimalne demokratije i ne-demokratije, u kom je demokratija izobličena pod uticajem oligarhijskih interesa koji uređuju politički sistem podređujući ga sebi, ne obazirući se na šira društvena htenja i opšte dobro, u kom političke elite poslovično manipulišu dezorijentisanim, razočaranim i pasiviziranim biračima, a sva politička inicijativa dolazi „odozgo“ (Krauč, 2014). Retrogradnom procesu – jer postdemokratija znači tendenciju vraćanja na predemokratske društvene odnose – kumovala je globalizacija, dovevši instituciju globalne firme, zajedno s korporativnom elitom, u proćelje društvenog i političkog života. Firma je uspela da politički marginalizuje običan radni narod i posredno utiče na formulaciju javnih politika pojedinih zemalja (investiciju, poresku, fiskalnu, radno-pravnu, itd.), a pored toga da promeni gledanje na javni sektor, koji je počeo da se doživljava kao inferioran u odnosu na korporativne aktere. Logična posledica tog obrta bila je da država i upravljачi dodeljuju ugovore, sklapaju podugovore i kupuju konsultantske usluge jer nemaju kapacitet da samostalno vode poslove i rešavaju probleme. „Vlada postaje vrsta institucionalnog idiota, pri čemu svaki njen loš potez pametni tržišni 'igrači' unapred predvide i obezvrede. Otuda proističe glavna politička preporuka savremene ekonomske ortodoksije: najbolje je da država ne radi ništa, izuzev da garantuje slobodu tržišta“ (Krauč, 2014, str. 62).

Ušavši u partnerstvo s privatnim preduzećima, javne službe su se odrekle kontrole nad dodeljenim poslovima i postale postdemokratske – „otuda je vlada pred narodom (*demosom*) odgovorna samo za politiku u opštem smislu, a ne za detalje njenog sprovođenja“ (Krauč, 2014, str. 130). I za građane je lociranje odgovornosti za javne poslove i usluge postalo otežano s obzirom na proliferaciju podugovaračkih aranžmana (podugovarač može angažovati druge podugovarače i u nedogled razvući lanac izvođača i pružalaca usluge). Krauč primećuje da se generalizovana promena u strukturi moći odrazila i na organizaciju samih partija: koncentrični krugovi u kojima se počevši od jezgra (najužeg rukovodstva) raspoređuju agilniji i manje agilni članovi i pristalice – ostaju, s tim što se lidersko središte pretvara u elipsu kako mu se priključuje sve veći broj savetnika i lobista, iza čijeg angažovanja stoji neskrivena lukrativna motivacija. Partije se tako postepeno udaljavaju od baze, usmeravajući većinu svoje energije ka krojenju izbornih strategija u užem krugu profesionalaca i pronalaženju korporativnih sponzora koji će im finansirati istraživanja i izborne kampanje.

Kolin Hej (Hay, 2007) stvari posmatra na sličan način kao Flinders i Buler i utvrđuje da tri tipa depolitizacije koja odlikuju današnja društva predstavljaju inverziju tri oblika politizacije. Hej usvaja šire određenje politike, poistovećujući je s istinskim postojanjem kolektivnog ili društvenog izbora, dejstvenošću, deliberacijom i društvenom interakcijom (Hay, 2007, 2014), dok se politizacija i depolitizacija shvataju kao kretanje društvenih pitanja između sfere nužnosti (ne-političkog), u kojoj vlada prihvatanje postojećeg i pasivnost (depolitizacija), i sfere deliberacije i kontingencije (političkog), u kojoj je angažovanjem moguće proizvesti promenu (politizacija) (Beveridge, 2017).

Proces politizacije se ispoljava u tri vida: prvom koji podrazumeva prevođenje pitanja iz sfere nužnosti u privatnu sferu (Hej kao primere navodi preispitivanje religijskih tabua koje je rezultat sekularizujućih tendencija, ili redefinisanje problema uništavanja životne sredine za koje se uzrok tražio u prirodnim procesima a sada se odgovornost za njih pripisuje ljudskom faktoru i pojedincima); drugom kod kog dolazi do prebacivanja pitanja s privatnog na nivo javnog (za primer je uzeto feminističko označavanje nasilja u porodica kao društvenog problema, te skretanje pažnje javnosti na eksploataciju i niske plate radnika u privatnom sektoru); trećem koji se javlja u slučaju promocije pitanja iz javne arene na nivo vlade i državne uprave (prepoznato u lobiranju ili delovanju različitih grupa za pritisak koji može voditi izmenama zakonske regulative).

Depolitizacija uzima suprotan smer i odvija se na nekoliko načina: kada se pitanja preusmeravaju s upravljačkog nivoa ka javnoj sferi, tako što se pojedine funkcije vezane za njihovu regulaciju delegiraju navodno nezavisnim autoritetima (kvazinezavisnim institucijama poput Centralne banke), prepuštaju se mehanizmima poput tržišta (komercijalizacija javnog sektora – administracije, školskog i zdravstvenog sistema), prebacuju na teren kolektivne ili korporativne odgovornosti (apelovanje vlada na ekološku svest građana umesto da se političkim merama utiče na emisiju ugljen-dioksida) i s nacionalnih instanci upućuju ka transnacionalnim, zbog čega je teže pravovremeno reagovati i uticati na njih (pitanja povezana s međunarodnom koordinacijom bezbednosnih ili agrikulturnih politika); zatim, kada se pitanja, i odgovornost za njih, transponuju s javnog na privatni plan (traženje rešenja za problem održivog razvoja u etičkoj potrošnji i izboru odgovarajućeg životnog stila); poslednji vid depolitizacije se javlja s izmeštanjem pitanja iz političke ravni (određene deliberacijom i kontingencijom) u domen nužnosti (ovakvo kretanje britanski politikolog recimo smešta u kontekst rastuće desekularizacije, negativnih reakcija na globalizacijske trendove, usvajanja fatalističkog pogleda na svet i sve prisutnije sklonosti ka distopijskim vizijama).

Hej podrazumeva da u političkom životu konkretnih društava politizujući i depolitizujući procesi koegzistiraju i da se mogu istovremeno ispoljavati na sva tri nivoa – upravljačkom, javnom i privatnom. On sopstvenu postavku političkog smatra dovoljno obuhvatnom s obzirom na to da se pruža i na formalnu/državnu i javnu, i na neformalnu/privatnu ravan, ali ne i preširokom budući da se uvažava činjenica da se politički procesi odvijaju na nivoima koji, sa stanovišta potencijala da proizvedu odgovarajući politički učinak, nemaju istu „težinu“ i nalaze se u hijerarhijskom odnosu. Iako su u Hejovom shvatanju razdvojeni i priznati različiti nivoi društvenog kao teren (de)politizacije, ono ipak privileguje formalne institucionalne procese reprezentativne politike i daje im legitimitet podržavajući pretpostavku da je uključivanje pojedinih pitanja u zvanične političke agende određujući činilac njihove „političnosti“ (Beveridge, 2017). Otud i Hejova načelna kritika svih onih teorijskih pristupa koji podržavaju depolitizacijske upravljačke strategije zalažući se slabljenje poluga moći političara i predstavničkih institucija uz obrazloženje da se na taj način smanjuje rizik od uzurpacije i pristrasnih politika a jača demokratija. Nije naklonjen ni teorijskim pozicijama i političkim programima kojima se traži radikalni preobražaj političkog polja (širenje njegovih tradicionalnih granica, veća otvorenost, transparentnost i participacija po cenu ugrožavanja autonomije političkog rada), utoliko pre

ukoliko reprodukuju javni diskurs o politici kao sinonimu za korupciju, pohlepu, sklerotičnost, nerad i neefikasnost. Ipak, umesto da osuđuje podozrenje u odnosu na politiku – prisutno, kako sam kaže, još kod Makijavelija i američkih federalista – i njeno javno obesmišljavanje, britanski politikolog radije konstatuje kako današnje demokratske politike imaju upravo nivo formalne političke participacije i politička ponašanja kakve zaslužuju (Hay, 2007).

Hej, Flinders, Buler i Vud dele koncepciju politike poistovećujući ovu s političkim poljem, koje svoje aktere (političke predstavnike, partije i institucije) jasno odeljuje od birača i javnosti. Zajedničko im je i to što depolitizaciju sagledavaju kao proces, još uvek ispresecan strategijama politizacije, koje su tu da upotpune (kada, kao kod Flindersa i Bulera, dolaze „odozgo“, u vidu državnog intervencionizma) ili da zaprete (kada su, kao u Hejovoj postavci, pokretane „odozdo“). I za Krauča postdemokratija predstavlja kretanje a ne stanje. Reklo bi se da, ipak, i na nivou modela i predočene empirijske slike, za pomenute autore izazovi novoj upravljačkoj strukturi ne dolaze izvana (politizacijskih pritisaka) već su endogenog karaktera i vezani su za inherentnu disfunkcionalnost i tešku održivost datog režima. Većina ih je primetila da delegiranje poslova i skrivanje političkog jezgra operacija ima za posledicu komadanje upravljanja i produžavanje komandnih lanaca, te da nepregledno umnožavanje nezavisnih tela stvara još povoljnije uslove da se delovi mehanizma lakše mogu otrgnuti kontroli (Burnham, 2017). Razliku među pristupima pravi lociranje korena depolitizujućih strategija u vremenu (vezivanje za neliberalni režim ili ne) i u prostoru (egzogeni ili endogeni poticaji). Flinders i Buler, naime, jasno postavljaju širenje depolitizujućih upravljačkih strategija u kontekst neoliberalnog zamaha u ekonomiji i politici 1980-tih, dok Hej uočava kompatibilnost trenda depolitizacije i osnovnih postulata neoliberalne ideologije, neoklasične ekonomije i doktrine javnog izbora, ali ih ne dovodi u uzročnu vezu, zbog čega propušta da navedeni trend prikaže kao ishod sistematske razrade upravljačkih aranžmana i podupirućih diskursa – takvo rešenje ide naruku nastojanjima da se depolitizacija predstavi kao neutralan mehanizam kom se vlade okreću iz praktičnih razloga (Toplišek, 2019), tek kako bi konsolidovale javnu upravu i administriranje učinile efikasnijim. Iako prikazana stanovišta depolitizaciji pristupaju sa razvijenim osećajem za istorijsku analizu, fokus na politički sistem smeta da se ona razume u kompleksnom spletu uslovljavanja koja pripadaju i sferi potražnje a ne samo ponude. To je razlog što na primer Hej propušta da primeti da rekonfiguraciju političke sfere prati iščezavanje poznatih kanala komunikacije (partija i baze, građana i institucija), usled čega

premošćavanje nivoa političnosti u današnje vreme postaje složena i zahtevna misija, kako za pojedinačne tako i za kolektivni aktore koji bi da promovišu pitanja prepoznata kao suštinski važna za političku zajednicu. Autori koji se danas bave upravljačkim režimima posvećeni su otkrivanju strategija, taktika i instrumenata koji uslovljavaju sve manji kapacitet građana da kandiduju određena pitanja kao politička, kolektivno deluju s tim ciljem i raspravljaju o njihovom rešavanju. O tome šta sve građane gura i presreće na njihovom putu do politike, ovi pristupi ne govore mnogo. Neki od uticaja koji boje mišljenja i menjaju politička ponašanja na strani potražnje potiču od antipolitičkih perspektiva i spomenutog tehnokratskog diskursa, čija će logika biti posebno razmotrena.

Depolitizacija u svetlu antipolitike i ekspertokratije

Antipolitički i tehnokratski stavovi danas uveliko daju ton borbama u političkom polju ali i oblikuju javno mnjenje, utičući na političke izbore, pa i na odricanje od njih. Pojedini autori koji su skloni označavanju savremenog doba kao antipolitičkog fokus stavljaju na kolektivne signale, inicijative, pokrete i organizacije čija vizija i praksa počivaju na osporavanju autoriteta i legitimnosti liberalno-demokratske države i distanciranju od polja profesionalne politike, što se očituje u slabljenju političke participacije, a naročito u odustajanju od tradicionalnih oblika političkog organizovanja (Fawcett et al., 2017). Andreas Šedler smatra da antipolitika nije nov fenomen ali da potkraj dvadesetog veka ona postaje „značajan, ponekad čak hegemoni element ideološkog univerzuma“ i shodno tome izdvaja dva oblika antipolitičke misli – jedan koji upozorava na entropično stanje politike, i drugi koji ukazuje na njenu kolonizaciju i izloženost logici drugih podsistema (Schedler, 1997, str. 1–2). Za Šedlera, politika se sastoji od definisanja društvenih problema i konflikata, razmatranja obavezujućih odluka i uspostavljanja pravila vlastitog funkcionisanja, a uz to obuhvata domen zajedničkih poslova i podrazumeva upravljanje njima na autoritativan način, te bi, sledstveno tome, antipolitička ideologija kolektivnim problemima i ideji javnosti suprotstavljala samoregulatorni poredak, pluralnosti – harmonično jedinstvo, kontingenciji – nužnost, političkoj moći i autoritetu – neograničenu individualnu slobodu, bez obaveze prema zajednici, ili antipolitički tribalizam i kolektivnu prinudu (Schedler, 1997). Antipolitički elementi prepoznaju se u projektima populističke desnice, kao i kod radikalnih demokratskih eksperimenata u okviru manjih, stvarnih ili virtuelnih kolektiva – takozvana „uradi sam“ demokratija (Fawcett et al., 2017; Flinders, 2015). U sklopu antipolitičkog

pogleda na svet politika se smatra aktivnošću koja je: besmislena – pošto društva nema a atomizovani pojedinci teško da mogu organizovano da ispostavljaju političke zahteve; nepotrebna – budući da ne odražava i posreduje sukobljene društvene interese i podzemne antagonizme; nemoguća – kako nema dovoljno kapaciteta da ostvari svoju osnovnu namenu i proizvede promenu (Schedler, 1997); koruptivna i otuđena – pošto ne služi običnim ljudima već samo političarima koji je tretiraju kao poligon za ličnu promociju i bogaćenje (Clarke et al., 2018; Pavićević & Spasić, 2003; Spasić & Birešev, 2012) ili partijama koje deluju kao karteli, više zainteresovani za mandate, koalicionu kombinatoriku i državne službe nego za razvijanje ideologije, održanje reprezentativnog integriteta i jačanje kolektivne partijske identifikacije (Mair, 2013).

U antipolitička stanovišta svrstavaju se i ona koja ne odbacuju politiku kao takvu ali je vide kolonizovanu i potčinjenu logici koja joj je strana. Šedler obrće Habermasovu (Jürgen Habermas) tezu o politici koja kolonizuje svet života postavljajući politiku u poziciju kolonizovane i defanzivne strane, one čija komunikativna racionalnost uzmiče pred drugim tipovima racionalnosti. Taj uticaj poprima oblik instrumentalne antipolitike, podrške odmeni političara tehnokratskim ekspertima koji se angažuju kako bi garantovali postizanje ciljeva najpodobnijim sredstvima i uz najmanje moguće troškove, te kako bi obezbedili zaštitu od ostrašćenosti ili nekompetentnosti koje ponekad prate uključivanje ne-profesionalaca u politički život; drugi vid bi bila amoralna antipolitika koja politiku predstavlja kao stratešku igru moći, podređenu zadovoljenju ličnih interesa umesto opštem dobru; treća je moralna antipolitika okrenuta alternativnoj koncepciji politike, recimo onoj koja neslaganje odbacuje kao amoralno ili pak svaki kompromis tretira kao izdaju; poslednja, estetska antipolitika se prevashodno služi slikama i drugim simboličkim alatima (medijima, performansom, marketingom, rokenrolom, psihoterapijom i dr.), umanjujući značaj racionalne, dijaloške dimenzije (Schedler, 1997).

Klark i saradnici objašnjavaju bujanje antipolitičkih sentimenata otkrivajući uzroke na strani potražnje, u predstavi koju građani stvaraju o tome šta znači biti dobar političar, kao i u promeni koja je vremenom nastupila u obrascima interakcije političara i njihovih birača (Clarke et al., 2018). Istraživanjima je utvrđeno da od Drugog svetskog rata sve više Britanaca iskazuje zazor u odnosu na političke aktore i institucije, da od 1980-tih on prerasta u ljutnju, čak zgađenost, i da se repertoar kritike obogaćuje novim negativnim kvalifikacijama političara – uobičajenom „bore se za pozicije i svoje interese“ sada se pridodaje da su „svi isti“ ili da

su „odsečeni od stvarnosti“ (Clarke et al., 2018). Današnja očekivanja od političara spajaju zahteve da oni budu kompetentni, poštteni, pouzdani, posvećeni, efikasni, umereni, odlučni, ali istovremeno bliski narodu, autentični, prizemni i pristupačni (lideri za narod i iz naroda). Poslednje je rezultat preobražene političke interakcije koja je sredinom dvadesetog veka podrazumevala političke karavane i angažovane sastanke, dok se pola veka kasnije svodi na medijska gostovanja i izrežirane debate iza kojih stoje timovi merkentiških stručnjaka. Jedan od simptoma udaljavanja od baze jeste gravitiranje partijskih politika ka centru, usled čega interesi i politički pogledi građani uveliko ostaju nepredstavljeni, a javna rasprava bespredmetna. Upitan da objasni svoju razočaranost Laburističkom partijom, jedan od ispitanika u istraživanju iz 2010. odgovara da je presudno bilo to što je ova podržala rat u Iraku i dozvolila bankarskom sektoru da nekontrolisano radi svoje, dodajući: „Tako – za poslednjih 13 godina (vladavine laburista) – nisam imao prirodan 'politički dom'... Laburisti nisu bili prirodan politički izbor za mene (Nisam ja njih napustio – oni su napustili mene!)“ (Clarke et al., 2018, str. 155). Pokazalo se da većina savremenih političara nije dorasla idealu i očekivanjima, što je prema ovoj grupi istraživača ključan faktor porasta nezadovoljstva i bega od politike, za koje građani traže lek ne u više participacije već u boljim političarima. Antipolitički stavovi izrastaju iz demokratskog jaza i krize poverenja u predstavničke institucije i političke aktere, ali se u mnogo slučajeva od njih nije sasvim odustalo, budući da su na izvestan način i dalje predmet investiranja, kao što političko polje u svima znanj konstituciji i dalje figurira kao priznati prostor političkog delanja. S gledištima kojima se traži izmeštanje izvršne moći i političkog autoriteta ka telima koja slove za nezavisna i neutralna, stvari stoje drugačije.

Tehnokratska norma negira politiku kao medijum predstavljanja i borbe kolektivnih interesa. Ideja da je tehnokratsko vođenje politike i državnih poslova način da se konkretne politike učine efikasnijima, utemelje na ekspertizi i oslobode strasti i pristrasnosti, izgrađuje legitimitet oligarhijskog elitizma u osnovi tog tipa vladavine. Politika se redefiniše kroz zadatak zadovoljenja opšteg interesa, koji se uspostavlja racionalnim i naučnim putem umesto da se izvodi iz skupa pojedinačnih, partikularnih i kratkoročnih interesa (Caramani, 2020). Osim toga, ona više ne predstavlja poligon odmeravanja konkurentskih ideja i vizija društva, već joj se menja svrha koja se sada poistovećuje s tehničkim zadatkom rešavanja problema.

Depolitizujući karakter tehnokratije, kao ekspertize stavljene u poziciju proaktivnog kreiranja politika, otkriva se kao uklanjanje politike iz polisa;

tehnokratska vizija, koja sebe predstavlja „kao antipolitičnu, spoljnu ili 'iznad' konflikta, konfrontacije i suprotstavljanja“, počiva na uverenju da postoje politike koje su 'objektivno' ili dobre ili loše po društvo (Caramani, 2020, str. 6), a da su mišljenja ili zamišljanja politike koja nisu zasnovana na činjenicama – ideologije ili neodgovorne fantazije. Karamani ovo vidi kao direktno negiranje mogućnosti izbora. Pored depolitizacije, ostali izazovi tehnokratske vladavine (Bertsou & Caramani, 2020a) uključuju izazov holizmu, koji se pojavljuje u obliku redefinisano pluralizma, to jest privilegovanja zajedničkog interesa nad potrebama i preferencijama delova pri čemu se podela i konflikt predstavljaju kao suprotstavljanje jednog dela celini a nikako kao utakmica više ravnopravnih delova; tu je izazov idologiji u vidu principa neutralnosti i pragmatičnosti koji na ime kvalifikovanog pogleda diskredituju politički program kao ono što u relativno trajnom i obavezujućem odnosu povezuje mandatora i mandatara, implicirajući nedovoljnu kompetentnost ovog prvog i njegovu podložnost ideološkom zavodjenju – tehnokratija u ovom slučaju nastupa kao epistemokratija, dobronamerno, čak i onda kada stanovništvu nameće mere štednje; izazov predstavničkom režimu tiče se pitanja responzivnosti, (ne)odgovornosti i ekskluzivnosti: responzivnost je dovedena u pitanje budući da tehnokratija ne smatra za svoju obavezu da uvažava inpute birača, štaviše – vidi ih kao smetnju, (vertikalna) (ne)odgovornost je povezana s responzivnošću utoliko što stručnjačka elita ne postupa po nalogu mandatora, te nije ni dužna da mu „polaze račune“ o učincima svog delovanja, dok ekskluzivnost dolazi od činjenice da za obavljanje određenog zadatka eksperte kvalifikuju isključivo zasluga i njihova dokazana stručnost, zbog čega se pri njihovom izboru isključuju drugi kriterijumi (poput zastupljenosti određenih društvenih kategorija u ekspertskim timovima); izazov samoupravljanju (ili modelima direktne demokratije i populističke demokratije) pojavljuje se u vidu odbrane autonomije koja tehnokratske aktere stavlja van dometa demokratske kontrole (Caramani, 2020). Tehnokratski uticaj na politiku ispoljava se u različitom stepenu i na više nivoa, i može ići od konsultovanja tehnokratskih aktera, individualnih i institucionalnih, do formiranja vlada sastavljenih od stručnjaka, bez učešća profesionalnih političara.

Tehnokrate potiču iz raznih oblasti, mada se najčešće vezuju za ekonomiju. Iako istorijski gledano ne čine novu pojavu, najistaknutiju ulogu su dobile u skorije vreme u neoliberalnom obliku kapitalističke regulacije baveći se menadžmentom finansijskih i ekonomskih kriza, poput one iz 2007–2008, držeći svoja rešenja podalje od javne rasprave i naravno zaklanjajući se načelom tržišne apolitičnosti. Saučesništvo tehnokratije u izvrdavanju demokratije može se smestiti u okvire neoliberalnog jačanja

države i istovremeno njenog distanciranja od socijalnih zahteva i klasne borbe, konflikta uopšte. Upravo u tome Negri i Hart prepoznaju političko srce neoliberalizma, skriveno iza fasade regeneracije tržišnih mehanizama (Hardt & Negri, 2017). Nauku nije uvek tako lako odvojiti od politike, ali se instrumentalizacija ili naprosto ideološka funkcija nauke može i treba posmatrati i prosuđivati na temelju učinaka, pozitivnih i negativnih društvenih posledica koje je njeno političko angažovanje proizvelo. Dijego Fuzaro (Diego Fusaro) u tom svetlu prikazuje mobilisanje medicinsko-naučnog kadra tokom krize prouzrokovane pandemijom kovida 19, zbog koje je Svetska zdravstvena organizacija početkom 2020. proglasila vanrednu situaciju na globalnom nivou, ukinuvši je u maju 2023. Vlade brojnih zemalja su se u rukovođenju pandemijom oslonile na specijalno oformljene radne grupe ili krizne štabove, sastavljene od tehničkih stručnjaka, čija su se rešenja svela na represivne mere (socijalno distanciranje, policijski čas, zabrana okupljanja i dr.).² Vanredno stanje izrodilo je „terapeutski autoritarizam“ (Fuzaro, 2022), opsesivno posvećen nadzoru i kontroli, dok je u potpunosti izostala „politička“ priča o povećanju budžeta za zdravstvo, koje bi moglo da obezbedi unapređenje bolničkih i ljudskih kapaciteta i razvoj aparata za borbu sa svim budućim sanitarnim krizama. Medicinski diskurs se, konstatuje Fuzaro, „pojavljuje kao onaj što nas sada spasava i nezamenljiv je, postaje onaj koji podiže na univerzalni i objektivni nivo pojedinačni interes vladajućeg pola, njegovo autoritarno restrukturiranje i hijerarhijske odnose moći. Drugim rečima, iza pitanja zdravlja i objektivne sanitarne vanredne situacije krije se reorganizacija socijalnog, političkog i ekonomskog odnosa“ (Fuzaro, 2022, str. 186).

Tehnokratski princip organizacije vlasti često je podržan stavovima građana, uglavnom onda kada je njihovo poverenje u reprezentativnu demokratiju ozbiljno poljuljano ili kad svojevoljno biraju da se isključe iz politike, radije je prepuštajući kvalifikovanim i nezavisnim stručnjacima. Ponekad se tehnokratsko odlučivanje vidi kao jedini mogući način da se stabilizuje haotična politička situacija, te je stoga podrška njoj izraženija u mladim, nekonsolidovanim demokratijama, poput onih koje karakterišu društva Centralne i Istočne Evrope, dok se u državama Južne Evrope i nordijskim zemljama kritički odnos prema učešću eksperata u vlasti tokom vremena održava na relativno visokom nivou (Bertsou & Caramani, 2017,

---

² Fuzaro navodi da je u Italiji u proleće 2020. bilo moguće izbrojati hiljade novozaposlenih u tzv. *task forces*, postavljenih kako bi pomogli u borbi protiv pandemije.

2020b; Bertou & Pastorella, 2017).³ Tehnokratizacija odlučivanja deo je šireg procesa rekonstruiranja upravljačkih elita i sistema kompleksne dominacije (Boltanski, 2009), u kom je moć decentrirana, besformna, skrivena iza komplikovanih pravila i demokratskih procedura, neuhvatljiva i nepredvidljiva. Ona podjednako kao i dodeljivanje poslova privatnim podgovaračima obesmišljava javnu vlast, ali za važnu posledicu, na koju upućuje Kolin Krauč, ima gubitak građanskih sposobnosti (Krauč, 2014). Za obične građane postaje sve teže da se snađu u zbrci podgovaračkih mreža koji skrivaju nosioce odgovornosti i pravnim začkoljicama s kojima na kraj mogu izaći samo profesionalci posebno obučeni za to. Odustajanje od politike se tako pojavljuje kao razumljiv ishod njenog zatvaranja u neprobojne krugove, i povratka u predemokratsko stanje.

Zaključak

Postoje mišljenja da tvrdnje o kraju politike, njenom izgonu, dokidanju, uzimanju pred korporativnim interesima ili skrivanju iza administrativnog i pravnog rezona, zapravo nemaju empirijsku potvrdu. Primedba se ponajviše upućuje autorima teorija o postpolitičkoj ili postdemokratskoj konjunkturi, koje nas više ubeđuju u svoje zaključke o današnjem post-svetu no što nam pružaju uverljive dokaze za to da živimo u jednom od njih. Čitava perspektiva se smešta u okvir distopičnog i nedovoljno utemeljenog „narrativa apolitičnosti“ (Dean, 2014), proizvedenog u sklopu najnovije intelektualne mode i osuđenog na kruženje u ograničenim akademskim krugovima. Za Bulera, najveći nedostatak pristupa depolitizaciji kao sistemskom defektu leži upravo u njegovoj nedovoljnoj nijansiranosti, zbog čega se pokazuje nepodesnim da uhvati diskretne pa i one primetne naznake narušavanja neoliberalnog konsenzusa i društvene promene (Buller, 2019). Više autora je već ukazalo na činjenicu da žive političku praksu odlikuje isprepletanost i promenljiva dinamika procesa depolitizacije i repolitizacije – pojedinačni i grupni zahtevi tu-i-tamo postižu univerzalizaciju, neka pitanja bivaju problematizovana i podržana kroz neformalnu deliberaciju, javnu raspravu, medijsku komunikaciju ili protestnu politiku, dok ostala odlaze u drugi plan, bivajući prepuštena ekspertskim grupama ili naprosto zaboravu. Ovo takođe implicira da se, uprkos tendencijama obostranog udaljavanja – politike od građana (kroz potiskivanje i delegitimaciju antagonizma i sukoba, davanje punomoćja i prepuštanje funkcija

---

³ Nalaz na osnovu podataka dobijenih u dva talasa World Values Survey i European Values Survey, u periodu između 2008. i 2014, kao i na temelju navedenog istraživanja iz 2017.

nacionalnim ili supranacionalnim telima čiji članovi nisu birani u izbornom procesu, kolonizaciju) i građana od politike (otuđenje, apatičnost, apolitičnost ili antipolitičnost)⁴, ipak pojavljuju pritisci i otpori sa raznih strana koji narušavaju sistem, pa je postpolitička ontologija i dalje više upozorenje no dijagnoza.

Alen Badiju će kritikovati Ransijerov izbor da „identifikuje politiku u elementu njene odsutnosti“ (Badiju, 2008, str. 87) smatrajući ga neuspehim otklonom od „politike filozofa“. Rečenom slobodno možemo priključiti svaku osudu realne politike s neke udaljene tačke, koja vrlo često nastupa u ime radikalizovane demokratske vizije, a u stvarnosti je tek „setna pratnja odsutnosti realne politike, i opskurno poučava želju da svrši sa politikom“ (Badiju, 2008, str. 81). Džodi Din sve pritužbe na policiju, administraciju i (neoliberalnu) ekonomiju, okrivljene za gušenje političkog, podvodi pod detinje durenje levice koje ovoj služi kao alibi za nečinjenje i nemoć. „Levica podrazumeva“, piše Din, „da naš nedostatak dobrih političkih ideja znači kraj politike kao takve. Ako se igra ne igra po našim pravilima, onda je uopšte nećemo igrati. Nećemo čak ni priznati da igra postoji“ (Dean, 2009, str. 12). Problem s teorijama depolitizacije i de-demokratizacije, možemo zaključiti, nije toliko sama kritika – jer i kada preuveličava, ona želi da upozori – koliko nedostatak političke vizije koja bi odbranila politiku od predatorskih korporativnih interesa, tržišne logike i isforsiranog konsenzusa.

Zahvalnica / Finansiranje

Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-66/2024-03/200163).

---

⁴ Trend odustajanja građana od konvencionalne politike zabeležen je u zapadnoevropskim demokratijama tek od 1990-tih godina i ispoljen kroz sve manju izlaznost na izbore, nestalnost glasačkih preferencija koje se u sve većoj meri oblikuju pod uticajem kontingentnih faktora umesto da odražavaju čvrstu lojalnost politički određene partije, te smanjenim partijskim članstvom (Mair, 2013).

Literatura

- Badiju, A. (2008). *Pregled metapolitike*. Institut za filozofiju i društvenu teoriju i I. P. „Filip Višnjić“.
- Bertsou, E., & Caramani, D. (2017). *Citizens' Technocratic Attitudes: A Survey of Nine European Countries*. University of Zurich.
- Bertsou, E., & Caramani, D. (2020a). *The Technocratic Challenge to Democracy*. Routledge.
- Bertsou, E., & Caramani, D. (2020b). Measuring technocracy. In E. Bertsou & D. Caramani (Eds.), *The Technocratic Challenge to Democracy* (pp. 91–109). Routledge.
- Bertsou, E., & Pastorella, G. (2017). Technocratic Attitudes: A Citizens' Perspective of Expert Decision-making. *West European Politics*, 40(2), 430–58. <http://dx.doi.org/10.1080/01402382.2016.1242046>
- Beveridge, R. (2017). The (Ontological) Politics in Depoliticisation Debates: Three Lenses on the Decline of the Political. *Political Studies Review*, 15(4), 589–600. <https://doi.org/10.1177/1478929916664358>
- Boltanski, L. (2009). *De la critique. Précis de sociologie de l'émancipation*. Gallimard.
- Buller, J., & Flinders, M. (2005). The domestic origins of depoliticisation in the area of British economic policy. *British Journal of Politics & International Relations*, 7(4), 526–543. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2005.00205.x>
- Buller, J., & Flinders, M. (2006). Depoliticisation: A Response to Burnham. *British Journal of Politics & International Relations*, 8(2), 307–310. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2006.00240.x>
- Buller, J., Dönmez, P. E., Standring, A., & Wood, M. (2019). Depoliticisation, Post-politics and the Problem of Change. In J. Buller, P. E. Dönmez, A. Standring, & M. Wood (Eds.), *Comparing Strategies of (De)Politicisation in Europe* (pp. 1–24). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64236-9_1
- Burnham, P. (2001). New Labour and the Politics of Depoliticisation. *British Journal of Politics and International Relations*, 3(2), 127–149. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-856X.00054>
- Burnham, P. (2006). Depoliticisation: A comment on Buller and Flinders. *British Journal of Politics & International Relations*, 8(2), 303–306. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2006.00213.x>
- Burnham, P. (2017). Neo-liberalism, crisis and the contradictions of depoliticisation. *Partecipazione e Conflitto*, 10(2), 357–380. <http://dx.doi.org/10.1285/i20356609v10i2p357>
- Caramani, D. (2020). Introduction: the technocratic challenge to democracy. In E. Bertsou & D. Caramani (Eds.), *The Technocratic Challenge to Democracy* (pp. 1–26). Routledge.

- Clarke, N., Jennings, W., Moss, J., & Stoker, G. (2017). Changing spaces of political encounter and the rise of anti-politics: Evidence from Mass Observation's General Election diaries. *Political Geography*, 56, 13–23. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2016.10.004>
- Clarke, N., Jennings, W., Moss, J., & Stoker, G. (2018). *The Good Politician: Folk Theories, Political Interaction, and the Rise of Anti-Politics*. Cambridge University Press.
- Dean, J. (2009). *Democracy and Other Neoliberal Fantasies. Communicative Capitalism & Left Politics*. Duke University Press.
- Dean, J. (2014). Tales of the Apolitical. *Political Studies*, 62(2), 452–467. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9248.12035>
- Fawcett, P., Flinders, M. V., Hay, C., & Wood, M. (Eds.). (2017). *Anti-Politics, Depoliticization, and Governance*. Oxford University Press.
- Flinders, M. (2015). The General Rejection? Political Disengagement, Disaffected Democrats and 'Doing Politics' Differently. *Parliamentary Affairs*, 65(suppl_1), 241–254. <http://dx.doi.org/10.1093/pa/gsv038>
- Flinders, M., & Buller, J. (2006). Depoliticisation: Principles, Tactics and Tools. *British Politics*, 1(3), 293–318. <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.bp.4200016>
- Flinders, M., & Wood, M. (2015). When Politics Fails: Hyper-Democracy and Hyper-Depoliticization. *New Political Science*, 37(3), 363–381. <http://dx.doi.org/10.1080/07393148.2015.1056431>
- Fuzaro, D. (2022). *Globalni udar. Terapeutski kapitalizam i Veliki reset*. Akademska knjiga.
- Hardt, M., & Negri, A. (2017). *Assembly*. Oxford University Press.
- Hay, C. (2007). *Why We Hate Politics?* Polity Press.
- Hay, C. (2014). Depoliticisation as Process, Governance as Practice: What Did the 'First Wave' Get Wrong and Do We Need a 'Second Wave' to Put It Right? *Policy and Politics*, 42(2), 293–311. <https://doi.org/10.56687/9781447326618-011>
- Krauč, K. (2014). *Postdemokratija*. Karpos.
- Mair, P. (2013). *Ruling the Void. The Hollowing-out of Western Democracy*. Verso.
- May, T. (2008). *The Political Thought of Jacques Rancière: Creating Equality*. Edinburgh University Press.
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. Verso.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. Routledge.
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the World Politically*. Verso.
- Norris, P. (1999). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford University Press.
- Norris, P. (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press.
- Patnam, R. D. (2008). *Kuglati sam. Slom i obnova američke zajednice*. Mediterran Publishing.

- Pavićević, Đ. (2016). Postdemokratske kritike demokratije: transformacija ili urušavanje demokratije. *Sociologija*, 58(4), 505–524. <http://dx.doi.org/10.2298/SOC1604505P>
- Pavićević, Đ., & Spasić, I. (2003). Shvatanja politike. U Z. Golubović, I. Spasić & Đ. Pavićević. (Ur.), *Politika i svakodnevni život: Srbija 1999–2002*. Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Pharr, S. J., Putnam, R. D., & Dalton, J. R. (2000). Trouble in the Advanced Democracies? A quarter-century of declining confidence. *Journal of Democracy*, 11(2), 5–25. <http://dx.doi.org/10.1353/jod.2000.0043>
- Ransijer, Ž. (2012). *Na rubovima političkog*. Fedon.
- Ransijer, Ž. (2014). *Nesaglasnost. Politika i filozofija*. Fedon.
- Rosa, H. (2015). Capitalism as a Spiral of Dynamisation: Sociology as Social Critique. In K. Dörre, S. Lessenich & H. Rosa (Eds.), *Sociology, Capitalism, Critique* (pp. 83–114). Verso.
- Schedler, A. (1997). Introduction: Antipolitics – Closing and Colonizing the Public Sphere. In A. Schedler (Ed.). *The End of Politics? Explorations into Modern Antipolitics* (pp. 1–20). Macmillan Press and St. Martin's Press.
- Spasić, I., & Birešev, A. (2012). Social classifications in Serbia today: between morality and politics. U P. Cvetičanin (Ur.), *Social and Cultural Capital in Serbia* (pp. 155–172). Centre for Empirical Cultural Studies of South-East Europe.
- Toplišek, A. (2019). Rethinking (De)Politicisation in Liberalism: Macro- and Micro-political Perspectives. In J. Buller et al. (Eds.), *Comparing Strategies of (De) Politicisation in Europe: Governance, Resistance and Anti-Politics* (pp. 25–51). Palgrave Macmillan.
- Torcal, M., & Montero, J. R. (2006). Political disaffection in comparative perspective. In M. Torcal, & J. R. Montero (Eds.), *Political Disaffection in Contemporary Democracies: Social capital, institutions, and politics* (pp. 3–19). Routledge.
- Wilson, J., & Swyngedouw, E. (2014). Seeds of Dystopia: Post-Politics and the Return of the Political. In J. Wilson & E. Swyngedouw (Eds.), *The Post-Political and its Discontents* (pp. 1–22). Edinburgh University Press.
- Žižek, S. (2006). *Škakljivi subjekt. Odsutno središte političke ontologije*. Šahinpašić.

Theoretical views on the depoliticization and the twilight of the political*

Ana Birešev

University of Belgrade – Faculty of Philosophy, Belgrade, Serbia

The paper examines two different conceptual perspectives on how politics and political have changed at the end of the 20th and the beginning of the 21st century, as well as the specific understandings of depoliticization implied in these perspectives. The first part of the paper discusses theories (Rancière, Mouffe, and Žižek) that consider depoliticization as a result of the systematic foreclosure or repudiation of the political (i.e. moments of antagonism) and the post-political/post-democratic condition. The second part of the paper focuses on approaches (Flinders and Buller, Flinders and Wood, Crouch, and Hay) that see depoliticization as a specific (neoliberal) governing strategy or technique. These approaches look at how politicians position themselves as agents of their own disempowerment and shift the responsibility for public policy away from the state through institutional, legislative, and ideological-rhetorical strategies. The paper also examines the role of anti-politics and the technocratic principle of governance in the erosion of the political and the growing political disaffection. The article concludes by discussing the strengths and limitations of the presented theoretical approaches to depoliticization.

KEYWORDS: political / politics / depoliticization / post-political / post-democracy / anti-politics / technocracy

PRIMLJENO: 12.6.2024.
REVIDIRANO: 17.7.2024.
PRIHVAĆENO: 23.7.2024.

---

* Predloženo citiranje: Birešev, A. (2024). Teorijski pogledi na depolitizaciju i sumrak političkog. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 43(1–2), 29–52. <https://doi.org/10.47152/ziksi2024012>

©2024 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).